

707

טעמי אמ"ת בחרוזים

עם ביאור

מאת הנקדן ר' יוסף בר קלונימוס.

הוצאתי לאור

לכבוד ידידי

ר' משה בר אליקים לעווני

ביום מלאת לו שבעים שנה

ז"ך שבט תרמ"ו לפ"ק

אני א"ב.

ברלין.

בדפוס של צבי הירש אימצקאווסקי.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 307.

חרוז

על הנגינות מתלים איוב ומשלי שחבר ר' יוסף ב"ר קלונימוס חזק.

והוא רשום בראשי שורות.

1	אנגן בתהלים	ואיוב ומשלים	וצורי אל אלים	יגלה לי סודו
2	בלי אשל בשל	ובשול לא אכשל	יחזק הנחשל	ונשען על ידו
3	גביר פור נרגל	מהופך לו שגל	וקורא הנלגל	באות ראשון לגודו
4	דחה את מחנהו	במקל תכהו	והפוך משנהו	למטה עת יורדו
5	הלא מרכא חקה	בראש תיבה חקה	לשרת לורקא	ואין עוד מלבדו
6	ואם מלך בראש	וטעמו לא ירוש	בעילוי שם תחרוש	שבאראש אל תפקדו
7	זרה מכלל חלקם	במרכא הוא חוקם	וכמהו חוקם	בבואו דגש נגדו
8	חלוק רק ב' תיבות	בדגש נכתבות	לעילוי מוסבות	מנצה עבדו
9	טפול ארם יהד	ושלשלת תיהד	ואתנחתא נכהד	בלי בא אל מועדו
10	ישרת אתנחתא	וצינורית אתה	ועת פסק עלתה	בהפוך נקודו
11	כשרתו לרביע	מהופך תקביע	ומקיץ תביע	אלי תיבת צמדו
12	לסלוק עת שרת	בהפוך יהרת	שמנה מסורת	לשרת אעמידו
13	מארכא דע ערכו	ערוך לרביע כה	כרודף ידריכו	ועת סלוק עתדו
14	נחה מרכא אליו	ואם הוא ראש מליו	הפוך את מעגליו	לגרמי אם שקדו
15	סדור שבבור לרדות	שתים סוף עומדות	נביאם רפסודות	דהויה קדקדו
16	ערוכה לו מרכא	שלשה אם ערכה	יקדמם ההפיכה	רביעי הולידו
17	פצה ראש צנורית	והפוך שים אחרית	וכתוב השארית	בפרש יפידו
18	צמוד הפוך חבור	לצנורים דבור	והשבור דבור	לגרמי אענדו
19	קבוצים ליתוב אם	אבות המכטאים	שנים נקראים	לבינו בין סועדו
20	שכונת קמין או	בחולם מקראו	והטף שם בואו	בעילוי מזבדו
21	רשום עלוי שרתו	ואם תוך תיבתו	משרתו תחנותו	ראה אם יש בעדו
22	תשמש אתנחתא	בראש פסוק חנתה	במרכא או היתה	רביע על צדו
23	יהי מאריך סלה	בבואו ראש מלה	ועת רודף הלה	ואין עוד מלבדו
24	וברבות אותותיו	בעלוי מעלותיו	ובהיות משרתיו	שנים על צדו
25	סמוכות בשנים	והמה עלויים	ואם פסק לוויים	היות שם יעודו
26	פקוד דחוי מאריך	שתי תכות תאריך	שלישי אם ידריך	באות ראש ליסודו
27	בהפוך תמריצו	ואם מטה רבצו	בשבור תעריצו	רביעי אם עודו
28	רבוץ צנור קודם	ועוד הפוך רודם	עלוי לא רודם	שנים במצודו

29	קרא לו עם מלה	בטפחא טללה	במרכא או נעלה	במקף למודו
30	לעת תרבה תיבה	במרכא נכתבה	ומלך ראש הובא	בראש שרביש הודו
31	ואם מן המשמשי	שנים ננשים	וראשון ראש תרשי	במרכא שים צעדו
32	נאם זה לא יוסר	שבא ראש אם נמסר	ועת מלך נאסר	במשכב מרבדו
33	מלוך מלך לפני	משרתו אם יחנה	למרכא הוא פונה	ודגש יכחידו
34	יהי סלוק נשרות	בעלוי אם נחרת	באות ראשון ובעורת	שבא לא אדרו
35	ואחה"ע שם נרשם	לגרמי אם הושם	בשכור הוא הושם	ועליו ברבידו
36	ספור שלש מלות	אלי משכב נופלות	כהללות נגלות	הפך עומק עומדו
37	יהוה אם יש שני	מאיילא ראשוני	ועלוי אחרוני	ויאבל מצידו
38	קרוק עלוי לחוץ	בבניהם לחוץ	ומלך אין לחוץ	ומרכא מרבדו
39	קנה מדה למוד	קנה בינה למוד	שלישי ראש יעמוד	להפוך אפקידו
40	ואם מראש נפרע	צירר טעמו ללרע	בתיבה תשתרע	ומקלו יגידו
41	לא אל עדי סהדי	בעודי הוא רודי	אזמרה בעודי	והכל לכבודו.

תם סלוק נשלם תהלה לאל עולם.

הא לך פירוש התרומים.

- 2 אשל מלשון כי ישל ותיך. בשל כמו על השל דעווא.
- 3 גביר כביש לפור ב' משרתי ושניהם בראש תיבתם הראשון הפוך. והשני גלגל כמו כי כוס. נדגל כנדגלות. שגל כמו נצבה שגל לימינך. והשני יושבת אצלו מלשון מלוכה. ויש פותרין מלשון סגלת מלכים וכן קורין המלכה לכבודה.
- 5 ועל ספר הוקה. בחוקו חוג. דחה הסר מהפך השני בעת ירד הטעמים מלרע באות שני או יותר כמו ירום ראשי. לשרת לזרקא כמו לא הלך ואם מלך קדם אות שבה המשרת יהיה המשרת עילוי כמו אשירה עורך. ואם היא בשבא אינו חשוב ויהי במרכא כמו כסוס כפרד.
- 7 זרה מכלל חלקם. חלקם בחיים יצא מכלל כי הוא באות שלישי והוא במרכא. בן אשר אמר טעם בעבור כי יש לו ב' זקא בחיים וצפונך על כן חלקם במרכא. וכמהו חוקם בבא דגש נגדו. כל אות דגש יהי כמהו במרכא כמו רבים אומרי' מי יראנו טוב.
- 8 הלוק רק ב' תבות יוצאות מכלל זה שהם בדגש ובעלוי, למנצה אל תשחת, אנא ה' כי אני עבדך, כי הם ראש פסוק וסימניך מנצה עבדו.
- 9 טפול אר"ם יחד. סימן אתנחתא רביע סלוק ולהם תיחד לשרתם שלשלת ולא תבא אתנח לפניה כשהיא משרת כשישרת לאתנחת' ויהיה לה משרת אחר המשרת הוא צנורית כמו לך דומיה תהלה.
- 10 ועת פסק. ופעמי' ישרתה פסק ושופר הפוך כמו כי לזית חן בשרתו לרביע, וכשישרת שלשלת לרביע ישרתו שופר הפוך בתיבה השלישית לה והשניה במקף, כמו חונה מלאך ה'.

- 12 לסילוק. ופעמי' ישרתה פסק ושופר הפוך כמו לוי'ת חן בשרתו, וכשישרת לסלוק יהא משרתו מהפך כמו אין ישועתה. שמנה מסרת משרתים לאר"ם בתא"ם, ר"ל תלים אויב משלי והם נמסר'.
- 13 מארכא דע ערכו ערוך לרביע כה ישרת מארכא לרביע כשיהא רוּדף אחריו וכשיהיה סוף פסוק אחריו רוּדף כמו אני שכבתי ואישנה. סלוק כמו מציון מכלל יופי הופיע. עתדו לשון עתיד כמו ועתדה בשדה לך. ידריכו לשון השגה כמו מנוחה הדריכוהו.
- 14 ואם הוא ראש מליו. אם הרביע בראש פסוק לא יבאו אחריו רדפים, משרתו הפוך כמו שאל ממני רכב לגרמיה, ואם קודם הרביע לגרמיה ישרתנו שופר הפוך שבור כמו פן יאנף ותאבדו דרך.
- 15 שתי'ם סוף עומדות. וכשישרת לרביע ב' משרת' ואחריו סוף פסוק המשרת הראשון דהויה והשני מארכא. רפסודות פסוק בד"ה.
- 16 שלשה אם ערכה אם ישרתו השלשה משרתים קדם דהויה ומרכא יהיה שופר הפוך. רביעי הולידו. ואם ישרתו ד' משרתים הראשון צנורית והשני הפוך, שלישי דהויה, רביעי מרכא כגון זכרתי משפטך מעולם ה', ופסוק אחר נפרד מזה הכלל בפרש שדו מלכים בה, כן יתחלפו הדהויה והמרכא לגרמיה, פעם ישרתהו הפוך כמו אשר פרו יתן בעתו, ופעמי' ישרתהו צנורית עם הפוך כמו הדריכוני באמתך, ופעמי' ישרתנו שופר שבור כמו ותגעש ותרעש ולא נסתיים לי סבת המשרת למה זה בכה וזה בכה, והלגרמיה לא מן המלכ' ולא מן המשרת', וכן הרודף קבוצ' אם יהא בין אות התיב ובין אות המשרת.
- 19 מאבות המבטאים נוטריאיקון ישרתנו שופר עליו כמו מי הקדימני, ואע"פ שהתיב באות ראשונה קדימתו במם ואם משרתו עמו תוך תיבתו הוא בעבור כי התיבה גדולה ויהיה קמין או חולם והתף כמו וירומך המיראתך, קריאתו במם ונכתב בראש התיבה משרת לאתנחתא, מרכא כשהאתנחתא בראש הפסוק ולא יקדמנה כגון לאחר כמו נבואה למשבנותיו, וכן כשיקדמנו רביע ישרתנו מרכא כמו השמים מספרים וכן כשיקדמנו רוּדף כמו שיר המעלות, זכור ה' לדוד, יבא אלהינו ואל יחרש, וכן אם מלת בת שתי אותיות ישרתנה מרכא כגון לא עמד, זו שדוני, ואם המלה בת ג' או ד' או יותר ואין טעמה באות ראשונה ואין בפסוק אחת מהעלילות הכתובות הכלולות ישרתהו עליו כמו מוסר אביך; ואם היו לאתנחתא ב' משרת' יהיו שניהם שופר עליו כמו שמו אדון לביתו, ואם היו ג' משרתים והמשרת ראשון באות ראש התיבה הוא הפוך כמו כי אל גדול ה', ואם הוא מלרע הוא הראשון שופר שבור כגון ויהי ה' לי למשנב, ואם יש לה ד' משרתים ההא ראשונה צנורית ואחריו הפוך ושני שופרות עליו כמו לא נין לו ולא נכד בעמו.
- 25 ואם פסק לוויים. לשון חבור כמו כמעד איש ולויות, ואם פסק בין מלת המנגן למלת המשרת הראשונה דהויה והשני מרכא כמו ברכו עמים אלהי'.
- 26 שתי תיבות תאריך. מן הכלל שלא יהא שם פסק דהויה ומרכא והם הנה זאת הקרונה כן היא, הקשב אויב שמע לי, צעיר רודם לשון וירד מיעקב.
- 28 רודם מל' מה לך נרדם, רודם מן נרדם כמו שובר מן נשבר, ולא שמעו ולא נאנחו במרכא ולא במקף כבא לא עם מלה שבא טפחה יהיה במקף או במרכא

ובתיבה בת ג' או ד' אותיות יהי במרכא, ובהיות באות ראשונה מלת מרכא מלך על אותה אות מקל כגון קוריץ שפתיו; ואם יש לטפחא ב' משרתי הראשון באות ראשונה יהיו מארכות, וכן אם באות ראשונה שבא ובשנית משרתיו יהיו שניהם מארכות מרכא כגון זכור הרפתך; ואם יהיה באות ראשונה מן המשרת הראשון מלך המשרת הראשון הוא שוכב כמו עדות ה' נאמנה, ואם יהיה לסלוק משרת אחר והוא בראש המלה או באות ראשונה ואות ראשונה בשבא המשרת הוא עלוי כמו בינה הגיגי, בצאן מרעיתך; ואם יהנה מלך באות שלפני המשרת המשרת הוא מרכא כמו תרום ימינך; ואם היא דגש ובמלה אות א"הה"ע נכהר המרכא ויהיה עלוי כמו פועלי און, ואתה תשבהט; ואם המשרת בין הלגרמיה ובין הסלוק היא שופר שופר שבור כגון מפני אבשלום בנו; אם ישרת לסלוק ב' משרתי הראשון מאילא והשני עלוי כגון וכל אשר יעשה יצליח; ואם אין בין האות המשרת הראשון בין אות המשרת השני שום מלך יהי במקום עלוי מרכא כגון מדבר צדק סלה, וצפוי הוא אלי הרב.

- 32 מרבדו כמו רבתי ערשי; ואם משרת השני בראש התיבה הוא מהופך, כמו כי לא עזבת דורשיך ה'.
- 34 אדרו לשון אדרה כל שנותי ואדרה עד בית אלהים.
- 35 ברבידו כמו רביד הזהב.
- 36 ספור מנה ג' תיבות שישרת השוכב לסלוק והם ויהפנו ארץ. וממעמקי מים יעמדו יחד. נופלה כמו על פני כל אחיו נפל.
- 38 לחויץ האחד לשון חויץ והשני דהוק לשון לחיץ.
- 39 למוד לשון מדה.
- 40 ואם מראש נפרע ונעתק מאות ראשונה. בתיבה תשתרע ותרבה ויהי הטעם מלרע באות שני או יותר המשרת הראשון מקל כגון אבחנך על מי מריבה סלה.

dieser Nakdan ein Enkel des mehrfach bekannten Grammatikers und Nakdan Simson (שמשוני) gewesen ist. —

Ich folge einer schönen italienischen Sitte³⁾, ein bisher noch nicht veröffentlichtes opusculum als Beitrag zur jüdischen Literatur bei einer besonderen Gelegenheit an das Tageslicht zu ziehen.

Es ist einem Manne, mit dem seit einem Vierteljahrhundert innige Freundschaft mich verbindet, für den Tag gewidmet, da er in das Greisenalter tritt.

Die טעמי אמ"ת sind diesem Edlen in Israel ein herrlicher Dreiklang stets gewesen. Was das Spruchbuch Salomo's lehrt, ist ihm Richtschnur des Lebens geworden; was das Hiobbuch zeigt, bewährte er in allen Zeiten tiefen Leids — und bewährt es noch — durch Gottvertrauen und in frommer Ergebung; was die Psalmen singen, davon hallt sein ganzes Leben wieder.

Möge es dem Freunde noch recht lange vergönnt sein, im Sinne und im Geiste jenes Wortes זמורה הו לי הקך בבית מגורי „Gesänge waren mir Deine Satzungen im Hause meines Aufenthalts“! sich des Lebens freuen zu dürfen.

A. Berliner.

---

³⁾ Möchte diese Sitte auch in unseren gebildeten Kreisen heimisch werden! Wir würden sicherlich dem Tage jeder Feier ein würdigeres Andenken bereiten, indem wir die jüdische Literatur bereichern, dagegen die Literatur der Kladderadatsche, welche häufig die Schamröthe ins Gesicht treiben, verringern — es wäre somit ein zweifaches Verdienst!

namigen deutschen Schreiber, der nach den diesbezüglichen Schlussnoten in den zwei Codices, Pentateuch bei Kennicot 186 und Bibel in der Stadt-Bibliothek zu Breslau²⁾ im Jahre 1238, die Vokale setzte und die Massora anfügte, vielleicht auch identisch mit dem anderweitig genannten Schreiber Joseph Nakdan (1230—1250 bei Zunz, zur Geschichte S. 111), will ihn dagegen von dem um 1294 lebenden Joseph b. Kalonymos aus Xanten unterscheiden. —

Ich weiss nicht, welcher ausreichende Grund vorhanden ist, diese beiden deutschen gleichnamigen Schreiber auseinander zu halten. Es kann ein und derselbe Nakdan sein, der 1238 mit seinem Berufe als Punktator begonnen und, 56 Jahre später, etwa im Alter von 75 Jahren stehend, ihn noch nicht aufgegeben hatte. Die sichere Hand und das überaus scharfe Auge unserer Altvorderen, die sich noch im späten Lebensalter diese Naturgaben ungeschwächt erhielten, lassen sich nicht selten in den schriftlichen Urkunden, welche sie uns hinterlassen haben, deutlich erkennen.

Ist somit der noch 1294 thätige Nakdan auch der Verfasser des gegenwärtigen Lehrgedichtes, so können wir ihn noch etwas näher bezeichnen.

Er nennt sich nämlich in der Schlussnote zur Bibel-Handschrift, welche ehemals im Besitze von Meier Goldschmidt s. A. in Frankfurt war, als Joseph aus Xanten, Sohn des Kalonymos aus Neuss, der den Codex geschrieben, mit Massora versehen und für seinen Verwandten Mose b. Jakob am Montag, 11. Siwan 5054 (also 1294) beendet hat. Vgl. diese Mittheilung bei Löwenstein, die Proverbien Salomo's S. 37 (Note), wo, wie auch aus Zunz, zur Geschichte S. 114 aus eigenen Anführungen hervorgeht,

²⁾ Die betreffende Nachschrift, welche Bernardo de Rossi im Verzeichnisse der Handschriften bei *Variae Lectiones* tom. III S. V und der Verfasser des chaldäischen Wörterbuchs über die Targumim, Vorwort zum Band II, S. IV mittheilen, lautet: *אני יוסף בר קלנימוס הסופר נקדתי ומסרתי זה הספר לר' חיים* (die 4 Worte von *לר' חיים* sollen von späterer Hand herrühren) *בר ישראל ז"ל הנעים מעם עושי שמים עזרו ושמרו כרועה עדרו, וכתבו ר' מושלם בן דודי ר' יוסף הסופר אמרו שפר על הספר בדיו בארץ אשכנז המתורגמת הדייב בשנת תתקצ"ח בעזר דודי צח ברוך זכרו וכבודו לנצח.*

Beide, de Rossi und der Verfasser des Wörterbuchs, haben die letzte Phrase missverstanden; Ersterer übersetzte nämlich *בעזר דודי צח* (fehlt bei ihm) »*Cum m auxilio patru mei*« und Letzterer »mit Hilfe meines trefflichen Oheims«. Der Schreiber, welcher die Worte *בעזר דודי צח* aus dem Hohenliede 5, 10 genommen, um mit *תתקצ"ח* und *לנצח* zu reimen, hat natürlich »mit Hilfe Gottes« ausdrücken wollen!

Das Lehrgedicht über die Accente der drei biblischen Bücher **א"מ** (Ijob, Mischle und Tehillim) habe ich einem handschriftlichen Anhang zum Machsor ed. Soncino - Casal Maggiore 1485—86, welches sich in der Bibliothek des seligen Abraham Merzbacher (jetzt des Dr. Eugen Merzbacher) in München befindet, entnehmen können.

Das Gedicht, welches dem neuesten Bearbeiter dieses Accenten-Systems, dem Professor W. Wickes in seiner Schrift: **טעמי א"מ**, A treatise on the Accentuation (Oxford 1881) unbekannt geblieben ist, hat den Nakdan Joseph b. Kalonymos zum Verfasser, der sich, nachdem er die alfabetische Folge in den Anfängen beendet, **חוק בר קלונימוס** akrostichisch zeichnet, wobei (Zeile 33 und 34) **מ** vor **'** gekommen ist.

Derselbe hat auch ein Lehrgedicht über die anderen gewöhnlichen Accente verfasst und, wie auch das vorliegende, mit einem kurzen Commentar versehen, welches in Cod. or. 118 der hiesigen königlichen Bibliothek (vgl. S. 101 des Catalogs von Steinschneider) enthalten ist.

Von den synagogalen Dichtungen desselben weist Zunz in der synagogalen Poesie S. 335 folgende nach:

1) **אדיר במרום ה'** ein Melech-eljon für Neujahrfest, endigend **מושל בנבורתו עולם**.

2) **אמרר בבני** Klage für den 9. Ab¹⁾, zwifach alfabetisch in siebenzeiligen Strofen, die strofischen Verse heben **ב'** an und endigen **ה'**, endigt **ה' ורחום ה'**.

3) **אועק חמס קורותי** eine den Märtyrern von Fulda gewidmete Selicha. In den Strofenversen kommt **שבר** vor. Endigt **שני רשעים**. **שברת לדי הישועה**. In den Nummern 2 u. 3 ist **נקדן** gezeichnet. Die Nummer 1 enthält ein französisches Machsor v. J. 1278.

Zunz, ebendas. und zur Geschichte und Literatur S. 111 hält diesen Joseph b. Kalonymos den Punktator identisch mit dem gleich-

¹⁾ Im deutschen Ritus der Kinoth (ed. Bär S. 122); der Verfasser zeichnet sich in den Anfängen **חוק אמץ לער בתורה**.

307.

LEHRGEDICHT

über die

Accente der biblischen Bücher אֲמִת

nebst Commentar

von

Joseph b. Kalonymos

(in der 2. Hälfte des 13. Säculums.)

Herrn M. G. Lewy

beim Eintritt in's Greisenalter

בן שבעים לזקנה

gewidmet

von

Dr. A. Berliner.

BERLIN.

Rosenstein & Hildesheimer.

1886.